

4. A hazatért festő

Koszta stílusjegyei, a tanyavilág hatásai

A XX. század sokféle irányzatot felvonultató korszakában munkálkodott Koszta József. Egy olyan időszakban, amikor Európa szerte egyre inkább felerősödött a törekvés, amely egy-egy táj értékeinek megbecsülését, tovább éltetését tűzte ki céljául. Ebbe a milióbe illeszkedik Koszta életútja, festői munkássága. Egyéni karakterű festészetét az alföldi realisták közé szokás sorolni. De az ekkor tevékenykedő kortársaihoz (Tornyai János, Nagy István) hasonlóan egyedi hangzásvilágú képeket alkotott, a saját világát kereste és találta meg Szentes határában, a tanyavilágban élete delén jócskán túl, 50 évesen.

Hogyan talált itt új, végleges otthonra a hegyvidék mellől, Brassóból származó Koszta József? Mi hajtotta őt a teljesen más jellegű tájról messzire, letelepedést keresve, végül megtalálva az alföldi rónára? Hiszen lehetett volna fényképezésmester otthonában is, de ő már fiatalon kijelentette, hogy „... a fényképezés az nem kunszt, mert azt a gép csinálja, ő festő akar lenni, az lesz”. Az a makacsság, ami benne lakozott-szerencsére- nem hagyta a benne bujkáló tehetséget örökre szunnyadni. Addig hajtotta Európa-szerte tanulmányutak sokaságán át, mígnem tapasztalatokat szerezve, de soha meg nem alkudva, megtalálta önmagát és a tájat, mely befogadta, táptalajt adva a mélyen benne szunnyadó és kitörni vágyó mondanivalónak.

Talán nem is kell csodálkozni azon, hogy életútja ekkora fordulót vett, hiszen székely volt, olyan népből származott ahol erőteljes, merész színek jellemzik a viseletet, népművészetet. Így máris helyre tehetnénk művészetének jellegét, de a végső Koszta-féle látásmód kialakulásáig hosszú út vezetett.

Pályakezdéséről nem sok kép maradt fenn, nagy részük elkallódott, vagy elpusztult a két világháború alatt. Ifjúkorában fényképezéssel, fényképek színezéséből, arcképfestéssel tartotta fenn magát. Nem volt ez szokatlan a kortárs művészek körében akkortájt. Két év alatt gyűjtött pénzből a bécsi Akadémián kezdte meg tanulmányait 1882-ben. Ebben az időszakban még az aprólékos élethűség jellemzi festészetét, ami a fotográfusi mesterség alatt alkalmazott munkamódszereknek tudható be. Talán az első olyan műve, amelynél szakított a száraz, naturalisztikus festésmóddal, az édesanyjáról készített portré volt. A színhasználatában még nem a rá jellemző látványvilággal találkozhatunk itt, de a részletek elhagyásával, a lényeges formák biztos vonallal történő kiemelésével, érzékeny tónusaival már előre vetíti a nagyszerű jellemábrázoló késői portréfestészetét.

Bécs után tanulmányutak, iskolák sora alakította festői pályáját. A budapesti Mintarajziskola után - ahonnan csak néhány képe maradt fenn, szinte művészi emóciók nélküli, gondos megmunkálású tanulmány jellegű képek – München következett, ahol Koszta fáradhatatlan munkával veti bele magát a festői tanulmányokba. Talán itt rakódott le benne a már tűnőben lévő plein-air festés igénye, hogy később a megfelelő pillanatban felszínre kerülve meg tegye hatását. Itteni mestere, Wilhelm Diez ösztönzi egyetlen történelmi témájú képének, Mátyás és Beatrix találkozásá-nak megfestésére. Diez volt az első mester is, akihez emberileg közel érezte magát, róla mindig elismeréssel nyilatkozott. Talán nála sejlett fel benne az útkeresés további menete, hogy mesterségbeli fejlődésével egyidejűleg önmaga felfedezését is hajtani kell, amíg csak meg nem találja azt a művészi kifejező nyelvet, amellyel többet tud nyújtani

4. A hazatért festő - Koszta stílusjegyei, a tanyavilág hatásai

annál, mintsem hogy csak valamely irányzatnak megfeleljen.

Szűkös anyagi lehetőségei miatt- letelt a müncheni ösztöndíja – Benczúr budapesti mesteriskolája volt számára kedvező a tanulmányai folytatására. Ingyen modell, műterem, fűtési lehetőség, sőt elegendő festési szabadság sem tudta itt tartani sokáig. Vidékre vágyott.

1896-ban Sárrétre költözött rokonokhoz. Itt végre megszabadulva a műtermi feladatok béklyójától fellélegezhet, egész lénye felenged. Megfesti „Hazatérők” című képét, mellyel a Múcsarnok kiállításán 1897-ben 1500 Ft-os ösztöndíjat nyer. Ennél a képnél jelenik meg későbbi, érett művészetének két jellegzetessége: a helyi (lokál) színek megőrzése, hangsúlyozása, valamint az alakok feltjának háttértől való elkülönítése, kihangsúlyozása. Ez a festménye egy új korszak határköve lett, a műteremízü életképfestészet felszámolása után elindulás a magyar vidék realiztikus megfogalmazása felé.

Ez idő tájt ismerkedett meg Annuskával. Párválasztása egyben festészetének végső nagy felvonását is előkészítette: a tanyasi életet, a paraszti sors bensőséges megformálását, mely a korábbi magyar népeletképekkel ellentétben pátoszoktól mentes, hiteles ábrázolás. Koszta művészetét végig kísérik a lírai portrék, melyeken sokszor felismerhetjük élete hűséges párját, Annuskát. Más portréin a kis árva Katókat, vagy egyéb ismeretlen lányokat, asszonyokat ábrázol. De talán nem is helyes, ha csak portréként említjük ezeket a műveit, hiszen azon jócskán túlmutatnak, a modelleken keresztül a lelkiállapotot, vagy egyszerű hétköznapi történést érzünk, látunk a képeken. Lírai hangulatú, tisztaságot sugárzó képei szépséges sorozattá álltak össze az évek alatt. A modelljei közelébe szinte mindig helyezett egy cserép virágot, vagy legalább a hajba, ruhára tűzve ábrázol egy piros virágot, mely mindig szépen rímel az arc pírjára. Koszta stílusának, kifejezési módjának változását is követni tudjuk ezeken az alkotásokon keresztül. A fényfestés összetett kérdéskörét is sokféle megoldásban láthatjuk képein. Ellenfénybe, néha nagyméretű ablak elé ülteti modelljeit, akiket elárasztanak a környezet színeinek gazdag reflexei.

Művészetére hatással volt a nagybányai művésztelep. Nem tartozott teljesen közéjük, mint ahogy semmi más művészközösséggel sem volt kimondottan szoros kapcsolata. Nem tartozott a „bohém” művészek közé, nem járt törzshelyekre, inkább csendes megfigyelő volt minden ilyen közösségben. Azokat a hatásokat, melyek megérintették művészi ambícióit, elraktározta, megjegyezte, és ha kellett, elő tudta venni a kellő pillanatban, hogy segítse a saját világának leképezésében. Nagybányán ilyenféle hatással volt rá Ferenczy Károly. Vele tartotta a kapcsolatot, sőt, ekkor osztotta Ferenczy azon véleményét, hogy a fekete színt nem szabad használni. Mindketten rajongtak a verőfényes napsütéses témákért. Ferenczy és Nagybánya hatása érezhető plein-air jellegű művein, ahol a fény és árnyék ellentétének szabadon érvényesülő törvényeit boncolgatja. Viszont nem tudott a tiszta impresszionizmus hatása alá kerülni. A levegő és a fény színváltoztató hatásait nem tudta igazán magáévá tenni, egyik fő problémájává vált a lokálszínek megőrzése a fényhatások ellenére is. Igazából csak 1902-ben és 1903-ban pár hónapot töltött Nagybányán, fejlődésében azonban fontos szerepet játszott.

A következő években ismét alföldi tájakon keresgél témákat. Ezen művei festészetének egységes, új arculatát mutatják. Egyszerű horizontális kompozíció, látóhatár fölé magasodó alakokkal. Mind a kompozícióban, mind a színvilágban erős tagolás mutatkozik. A képein megjelenő erőteljes függőleges (alakok) és vízszintes (sík táj) komponálást szinte felerősíti a

4. A hazatért festő - Koszta stílusjegyei, a tanyavilág hatásai

még fényes égbolt és a homályba borult föld kontrasztja. Ezek a jellegzetességek jól nyomon követhetők a „Vízholdók”, a „Mezőn” és a „Kosaras leány” című képein.

Maradandó témája lett a mezei élet, a dolgos, küzdelmes, de mégis szép paraszti lét. Ez az életérzés szinte megkívánta a magányos életformát. Járt a Alföldet, mindenhol a legigénytelenebb körülmények között érezte jól magát, ahol semmi sem feszélyezte munkájában. Festett Szolnokon, Abonyban, Cibakházán, Gyömrőn, Szentesen. Színei itt már egyre ragyogóbbak, a formák tömörek, a megvilágítás lírai. De itt még nem találjuk meg azt az igazi „Kosztásan” heves festés módot, ami kiteljesedett, érett művészetét annyira karakteressé varázsolja. Ezen állapotában még „csak” egy nagyon jó kolorista, de még keresi egyéniségét.

1905-ben megkapja a Fraknoi-díjat, azért az egyetlen történelmi témájú képéért, amelyet még Diaz inspirálására kezdett el Münchenben, majd Benczúr Mesteriskolájában folytatott. Az ösztöndíjnak köszönhetően Rómába mehetett két évre. Egyik legjobb képe kötődik ehhez a tanulmányútjához, a „Háromkirályok hódolása”. Festészetében egy határkö, olyan alapelveket szögezett le, melyek művészetének következő szakaszának kiindulásául szolgáltak: a színek, a fények és a kompozíció meghatározását. A sötét és világos foltok drámai összhangja ezután minden műve alapjául szolgált. Az alakok tömör formakezelése, az élénk színfoltok erőteljes alkalmazása ezután végigkíséri munkásságát. Eddigi képein szinte csak a bársonyosan puha esti hangulatot festette, innentől megragadták a képzeletét a nappali, legerősebb megvilágításból adódó lehetőségek.

Itália után még mindig az útkeresés jellemzi. Megpróbálja megtalálni a helyét a hazai festészeti palettán. Mezei munkásokat megörökítő képein a rá jellemző szenvedéllyel festi meg a kemény munkát végző embereket. A sötét árnyékból kivillanó színeket, a mozgás dinamikájáért felelős kompozíciós erővonalakat tömör egyszerűséggel feszíti egymásnak. Egyre merészebben bontakozik ki festői egyénisége. „Mezei munkások” című képéért nyert díj lehetővé teszi, hogy 1910-ben Franciaországba utazzon. Az itt készült képei kissé elkülönülnek életművétől. Párizs és a tengerpart színpompás világát nagy felszabadultsággal festi meg, szinte próbára téve saját képességeit.

Párizsból hazatérve meglelte a megfelelő életteret maga és a művészet számára is. Szentesen, az alföldi tanyavilágban telepedett le. A mezei élet, a munka, a parasztság környezete nem csak témája volt, hanem a saját világa. Ő maga így vallott erről:

„A piktor, aki nem a természetben, mélyen a földben gyökerezik, az nem az igazi. A kiagyalt kép sosem lehet jó, technikailag tán érdekes, de nincsen igazi súlya.”

Új korszakának nyitányát jelentették a malmos képek. Ezeken kezdi igazán kiaknázni az egyre sötétebbé váló égbolt és a világító fehér házfalak erőteljes ellentétét. A sötét-világos kontrasztjában szinte égnek az alapszínek, a piros, sárga, kék foltok. Ezután az ellentétekben rejlő feszültség festészetének maradandó elemévé váltak. Mindegy, hogy mi adta a témát, az egyszerű táj, a benne élő dolgos ember kemény hétköznapja, élete hű társa, Annuska, vagy bármely lányka, asszony a környezetéből, mindenhez hasonló érdeklődéssel fordult, és mindenben megtaláljuk a látvány valóságához hű megközelítését-persze az ő látásmódján keresztül. A tájat ábrázoló képein a legmesszebben próbálja megragadni a látvány összetettségét, az alföldi táj hangulatát. A következőképpen öntötte szavakba a vásznain megjelenő képi világot:

4. A hazatért festő - Koszta stílusjegyei, a tanyavilág hatásai

„Persze nem szoktam nézni a részleteket, hanem az egészet. Nem egy színt, egy tónust külön, hanem együtt a mellette lévővel. Így aztán az ég néha sötétebb, hogy a fehér fal, amelyre rásüt a nap, kiblicceljen. A képen a természet együttes megjelenése legyen.”

Az egyszerűség keresése a virágcsendéletein is megmutatkozik. Kerüli a mesterkelt elrendezést, az egyszerűt keresi, a paraszti világ mindennapos üde színeit. Szinte azt a színvilágot látjuk megjelenni, amit népművészetünk is tükröz. A paraszti világhoz kötődése nem holmi felvett létforma volt, hanem belülről fakadt, egyéniségének része volt. Ezért olyan hiteles festészetének atmoszférája. A paraszti élet ütemében élt, korán kelt, figyelte a természetet, örökös témát talált benne. Szentes mellett telepedett meg végleg, ezt a tájat és a benne élő embereket festette több mint három évtizeden át. A táj adta lehetőségek, és a Kosztában lévő mondanivaló itt talált egymásra. Nem tudott, de nem is akart ezután máshová menni. Rengeteg tájképet fest itt, formái egyre tömörebbek, nehezebbek, színvilága egyre inkább foltokban jelenik meg fény és árnyék éles ellentéte kíséretében. A természetben fellelt törvényszerűségeket, természet adta kompozíciókat, ha kell, alakítja tovább a maga belső rendjének megfelelően, míg meg nem születik az a látvány a vásznon, ami a gondolatában él. Szinte kiobbannak ecsetje nyomán a benne feszülő érzések. Az élete utolsó szakaszában festett képein a formák már a nyers, erőteljes színek uralma alatt állnak. A képek a szín és forma szintézise egészében és fokozhatatlanul a monumentalitás jegyében állnak. Ezt nem is lehetett másképp létrehozni, mint ahogyan ő tette.

„Olyan felindulásban dolgozom, hogy egyszer holtan fogok összeesni a festőállvány előtt.”

Már idős korában, az 50 éves pályafutásának alkalmából rendezett kiállításon, 1937-ben vallott így festészetéről. A művészete lényege ebben rejlik, ha valamit nem belülről fakadó készletéből, nem forrásig feszült hevületből vetett vászonra, az nem lehet az igazi.

Érett művészetét nehéz lenne beszorítani bármilyen festészeti irányzatba is. Útkeresése idején, a korábbi évtizedekben még található volt némi közös vonás a plein-air-el, impresszionizmussal, naturalistákkal, de miután megtalálta saját kifejezés eszközeit, eredeti egyéniségét már nem lehet ilyen keretek közé szorítani. A valóságból nagyra nőtt látomás az amit megfest, egyéniségének szabad szárnyalása által.

Ha mindezeket átéljük, megértjük, akkor nekünk sem marad más mondanivalónk egy Koszta festmény előtt állva, mint amit a jóbarát festőtárs, Rudnay Gyula mesélt. Azért szeretett legszívesebben Kosztával beszélni a képeiről, mert ez annyiból állott, hogy Koszta a kép előtt állva csak annyit mondott:

„Ez az! Ezaz!”